

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

« ____ » _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 20__ р.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА.
МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ІГОР

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОМ-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Дмитренко Анастасії Олексіївни

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент
Суятинова К.Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ ІГОР	6
1.1. Проблема патріотичного виховання дітей засобами краєзнавства у науковому вимірі.....	6
1.2. Ігри як джерело інформації про світ краєзнавчого характеру.....	9
Висновки з розділу	12
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ РОБОТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	14
2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду педагогів-вихователів з проблеми змісту патріотичного виховання старших дошкільників	14
2.2. Завдання педагога у сфері патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти	17
Висновки з розділу	22
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА	24
3.1. Добір матеріалів для опрацювання патріотичної тематики	24
3.2. Планування роботи з патріотичного виховання старших дошкільників....	28
Висновки з розділу	44
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність магістерської кваліфікаційної роботи. Патріотичне виховання завжди було невід'ємною складовою виховного процесу в системі освіти. На сучасному етапі проблема патріотичного виховання набуває особливої актуальності, нового звучання та підходів. «Патріотизм, як і інші якості особистості, починає формуватися в дошкільному дитинстві, у період надзвичайно активного розвитку дитини. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за потреби – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином» [30, 4].

Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію, національну свідомість. Виховати таких особистостей можна за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання та навчання ґрунтується на ідеях народної філософії, засадах української етнопедagogіки, народознавства, основах християнської релігії, наукової педагогічної думки, родинного виховання тощо [50, с.5].

Нагальною стала проблема створення й застосування виховної системи, адекватної проблемам українського державотворення й формування високоосвідчених, духовно багатих й морально стійких особистостей, достойних громадян демократичної європейської держави.

Засвоєння дітьми й молоддю національної традиції, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає історичній непам'яті, бездуховності, моральному збоченню, прилучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури [40, 3].

«Кожна нація, кожен народ, кожна соціальна етична група має свої звичаї, свої традиції, що вироблялися впродовж багатьох століть, освячені віками і становлять національну культуру. Національна культура (як матеріальна, так і духовна) складається з цінностей, витворених як минулим,

так і сучасними поколіннями» [9, с.3], - сучасний педагог А. Богуш в матеріалах програми «Українське народознавство в дошкільному закладі» відзначила, що час перебудови та утворення самостійної незалежної держави України викликав зростання інтересу до проблем вітчизняної національної історії, вітоків національної культури, до непересічних досягнень минулого.

Крім почуттів і переконань, важливою є патріотична діяльність особистості. Вона включає усвідомлення глибокого зв'язку з народом, участь у його справах, турботу про його благо; збереження та примноження культури, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни; дотримання вироблених народом моральних норм і правил, законів держави; знання символів своєї Батьківщини; діяльність, спрямована на утвердження державності свого народу, зміцнення приналежності до своєї держави та готовність її відстоювати; знання історії свого роду, народу, прив'язаність до рідних місць; сумлінне виконання своїх обов'язків у навчанні, вміння творчо працювати [50, с.11].

Наша дійсність багата на яскраві факти, події та справляє на дітей велике враження, тому необхідно вміло добирати ці факти, керувати процесом спостереження і допомагати дітям в осмислюванні їхніх уражень, враховуючи психофізіологічні особливості дітей, емоційність, конкретно образне мислення, здатність активно реагувати на подразники, що надходять з навколишнього середовища, наслідувати і поступово осмислювати їх.

В дошкільному віці потрібно закласти фундамент знань патріотичних почуттів, що в майбутньому мотивуватимуть до більшості повсякденних вчинків і поведінки загалом [23, с.10].

Мета роботи: на основі аналізу державних програм та передового педагогічного досвіду укласти методичний посібник ігор щодо патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства.

Завдання роботи:

- визначити проблему патріотичного виховання дітей засобами краєзнавства;

- розглянути ігри як джерело інформації про світ краєзнавчого характеру;

- проаналізувати державні програми та передовий педагогічний досвід педагогів-вихователів з проблеми змісту патріотичного виховання старших дошкільників;

- визначити основні завдання педагога у сфері патріотичного виховання дошкільників;

- спланувати роботу з патріотичного виховання старших дошкільників;

- укласти методичний посібник ігор.

Об'єкт роботи: процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет роботи: патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства.

Публікації: матеріали роботи опубліковані у збірнику наукових праць студентів Криворізького державного педагогічного університету.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки з розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи с.

РОЗДІЛ 1

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ ІГОР

1.1. Проблема патріотичного виховання дітей засобами краєзнавства

На думку науковців І. Бежа та К. Черної, «патріотизм – це любов до Батьківщини, українського народу, турбота про її та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити, захищати її, розділити свою долю з її долею» [4].

На думку М. Яцюк, авторки методичного посібника «Формування патріотичних почуттів дошкільника», патріотизм – це «духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, який характеризується відповідальним ставленням людини до рідного краю, до Батьківщини, до народу, активною працею на благо Вітчизни, примноження її багатств, розбудови науки та культури, захисту свободи та честі своєї держави» [50, с.8].

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу, коли дошкільників ознайомлюють із культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулим і майбутнім поколінням, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанування старших, піклування про дітей, святкування пам'ятних дат тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним,

необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості тощо) [30, с. 6].

«Народні традиції та звичаї – то дійсно невичерпна криниця досвіду, джерело, яке тече, всіх напуває і від цього не висихає, не міліє. Рік від року в ньому прибуває живляча та цілюща вода, яку всі п'ють, напиваються, стають здоровішими. Тож потрібно частіше пити зі струмків народних традицій, не каламутити це споконвічне джерельце, не закидати його камінням, як старе і віджите. Немов ці паростки народних українських традицій та звичаїв проростають з товщини матінки-землі й тягнуться до молоді порослі, до наших дітей, до маленьких дошколят» [9, с. 3-4].

Слід зазначити, що в період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості й самосвідомості, а також ті риси характеру, які й визначатимуть особистість. На думку вчених, уже наприкінці дошкільного віку дитина здатна усвідомлювати і себе саму, і те місце, яке вона на цей час посідатиме в житті. На цьому етапі відбувається формування культурно-ціннісних орієнтацій духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, починається процес національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Цей період життя людини є найсприятливішим для емоційно-психологічного впливу на дитину, оскільки образи сприйняття дійсності, культурного простору дуже яскраві і сильні, тому вони залишаються в пам'яті надовго, а іноді і на все життя, що дуже важливо у вихованні патріотизму [30, с.4].

Дослідниця І. Частникова вважає, що результатом патріотичного виховання у межах садочка має бути обізнаність дитини з містом, країною, її географією, природою, символікою, і, якщо дошкільник знатиме імена тих, хто прославив рідне місто, країну, якщо він проявлятиме інтерес до набуття знань, то можна сказати, що завдання педагогами виконано на достойному рівні [44, с.6].

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до краєзнавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного краю: дошкільників ознайомлюють із культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Прилучаючись до краєзнавства, діти починають розуміти, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивку, петриківський, опішнянський, косівський розписи, яворівську іграшку), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних представників [30, с.6].

Становлення особистості неможливо забезпечити без опори на традиції духовності, якими багата історія та культурна спадщина України. Виховання дітей на традиціях народної етики сприяє формуванню у них інтересу до народного мистецтва, рідної культури, потреби брати до уваги духовні цінності рідного народу. Адже все, що створене народом, лине від душі, а народна душа, безперечно, - добра і щира.

У дошкільному віці, коли активно розвивається особистість, формується світогляд, закладаються основи духовності та моралі. Дуже важливо формувати у дітей самосвідомість, відчуття приналежності до української нації з її віковичними традиціями та звичаями, дедалі актуальнішою стає потреба у відродженні духовної спадщини, що дісталася нам від минулих поколінь [23, с.6].

Отже, сензитивним періодом для формування патріотичних почуттів як емоційно-ціннісного ставлення є дошкільне дитинство. Знання та вміння, накопичені дитиною в цьому віці, пізніше стають основою для формування

стійких моральних звичок і переконань, високих життєвих ідеалів [50, с. 14]. Дошкільний вік, а особливо старший, – найсприятливіший для закладання фундаментальних світоглядних понять, моральних цінностей, переконань у свідомості дитини, організації національно-патріотичного виховання засобами краєзнавства.

1.2. Ігри як джерело інформації про світ краєзнавчого характеру

Важливими принципами роботи з дітьми з українознавчої тематики є: цілеспрямованість процесу, доступність та відповідність віковому рівню розвитку дитини; природовідповідність, послідовність, системність та систематичність, народовідповідність та краєзнавство [31].

До ефективних заходів організації патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; тематичні та інтегровані заняття; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнювальні бесіди; розглядання ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин до дитячого садка; спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустріч з батьками за межами дошкільного закладу тощо [30, с.5-6].

У межах даної роботи розглянуто такий засіб роботи з дітьми, як заняття й ігри (ігри, що відбуватимуться під час занять та ігри, що підводять підсумки).

Вирізняють ігри за ознакою ініціативи дітей. Це три класи ігор: ті, що виникають за ініціативою самих дітей; ті, що виникають за ініціативою дорослих; ті, що відображають традиції певного народу.

До першого класу належать експериментування (з природними об'єктами, з тваринами, з іграшками та іншими предметами) та самодіяльні

сюжетні ігри (сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, режисерські та театралізовані). Всі ці ігри мають спільну ознаку: вони є самодіяльними. Виникають за ініціативою самих дітей.

До другої підгрупи належать навчальні (дидактичні, сюжетно-дидактичні, рухливі, «ігри з правилами») та дозвілєві ігри (інтелектуальні, ігри-забави, розваги, театральна гра, святково-карнавальні). Ці ігри виникають за ініціативою дорослих, але якщо діти добре їх засвоїли, то можуть гратись у них самостійно.

До третьої групи належать традиційні або народні ігри (обрядові, тренінгові, дозвілєві).

Провідною діяльністю у дошкільному віці виступають самодіяльні ігри дітей [16, с. 69].

У ході кваліфікаційної роботи будуть використані ігри другої та третьої підгруп: дидактичні, рухливі та народні.

Автор книги «Дитяча психологія» Т. Дуткевич влучно зазначила: «Протягом всього дошкільного дитинства гра становить важливу умову розвитку психіки й особистості дитини. Від того, як дорослий організує цей вид діяльності дитини, залежить успішність формування особистості дитини. Тому глибокі знання психологічних закономірностей ігрової діяльності - важлива складова професійної підготовки вихователя дошкільного закладу» [16, с.98].

Загалом, ігри справляють розвивальний вплив на психіку й особистість дитини. У їх процесі формуються важливі інтелектуальні якості: спостережливість, уважність, уява, пам'ять. Зниження уважності веде до програшу. Дитина повинна наперед уявляти дії партнерів у грі, щоб вчасно «сховатись», «завмерти» тощо. У рухливих іграх, наприклад, відбувається спільна гра дітей, завдяки чому виникають мотиви змагання, суперництва, прагнення до кращих результатів. Діти навчаються грати у команді, тобто враховувати дії своїх товаришів, їхні успіхи та помилки, допомагати їм, радіти їхньому успіху, переживати гордість за досягнуті результати.

Дидактичні ігри виступають, насамперед, «школою розуму», розвиваючи інтелектуальні процеси дошкільників: здатність розрізняти, об'єднувати, групувати, спостерігати тощо [15].

Рухлива гра викликає у дитини будь-якого віку емоції радості, спонукає до активних дій, оскільки пронизана свободою та самостійністю гравців. Рухливі ігри мають не лише велике значення у фізичному сенсі, але й у розумовому: коли дії дошкільника підпорядковуються загальним правилам гри, коли працює фантазія, образне мислення [38].

Різновид рухових ігор – українські народні ігри. Їх педагогічний зміст збагачується культурно-історичним походженням. Вони живуть довгі віки. Рухливі ігри виконувались ще в традиційних культових дохристиянських обрядах та ритуалах. Зв'язок сучасних ігор цього виду з народною культурою забезпечують ті образи, через які реалізуються ігрові дії. Своїми образами народні рухливі ігри здебільшого нагадують казки про тварин. Спільним для народних казок і рухливих ігор є образи-ролі kota, лисиці, мишей, ведмедя, вовка. Це є свідченням їхньої культурної основи і спорідненого виховного впливу [3, с.138].

Українські народні ігри вміщують в себе історію українського народу: на кожному етапі свого розвитку українці пройшли через низку змін у соціальних поглядах на життя. Народні ігри супроводжували людство постійно. З давніх давен народні ігри відбувались під час різноманітних обрядів та святкувань. У змісті цих ігор відзеркулювались сезонні явища, певні події (наприклад, юнацькі ініціації) та звичаї українців [2; 13; 14; 28]. Народні ігри покликані стимулювати вправність, кмітливість, сміливість, самостійність та ініціативність. Мають на меті розвиток вольових якостей людитини та фізичного здоров'я. Крім того, ігри здатні легко та невимушено навчати важливим навичкам та вмінням [11; 12; 29].

Народні ігри покликані викликати інтерес до культури певного народу, його колориту, традицій. Та не лише систематичне ознайомлення дітей з народними звичаями, традиціями та обрядами сприятиме ранньому

залученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу, зародження в їхніх душах відчуття гордості за талановитих людей, які живуть на українських землях [23, с. 20], але й також систематичне ознайомлення дітей з інформацією краєзнавчого характеру відповідно регіонам України, оскільки надасть певних знань стосовно природи, їх географічного розміщення та символіки.

Висновки з розділу

У даному розділі сформовано поняття патріотизму (це любов до рідної країни, до її народу, культури та звичаїв; це почуття відданості та готовності захищати інтереси держави, її свободу та цінності) та визначено основні напрями патріотичного виховання дітей, зокрема і засобами краєзнавства: формування уявлень дітей про культуру українського народу, його звичаї, історичний досвід, погляди на життя, моральні та духовні цінності, правила поведінки тощо.

Найсприятливіший період для формування патріотичної особистості є дитинство. Саме у цей час закладається фундамент свідомості та самосвідомості. Відомо, що наприкінці дошкільного віку дитина усвідомлює не лише себе, а й місце, яке вона займає у соціумі [30]. Тому так важливо вчасно надати дитині необхідну інформацію та знання для розвитку в неї патріотичних почуттів.

У межах дитячого дошкільного освітнього закладу дитина має бути обізнаною в наступних питаннях: у якому місті та країні живе, де географічно знаходяться ці місця; яка природа її оточує; які відомі українські діячі прославили Україну своїми творами, ділами; що є символами країни та окремих її частин.

Вченими доведено, що активний пізнавальний вплив на дитину відбувається завдяки іграм. Ігри формують такі важливі для людини якості, як: уважність, пам'ять, спостережливість, дотримання певних правил тощо.

У даному розділі в основу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства покладено ігри: дидактичні, мовленнєві, українські народні та рухливі.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ РОБОТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду педагогів-вихователів з проблеми змісту патріотичного виховання старших дошкільників

Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини. Саме тут визначено зміст життєдіяльності дитини за сферами «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва». Найповнішу реалізацію вимог державного стандарту гарантує нова Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», що орієнтована на ці ж сфери життєдіяльності й розвитку дошкільника [31].

Стосовно патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку програма «Я у світі» має на меті наступні компетентності:

- знати назви своєї країни, її столиці, державної символіки (герб, гімн, прапор), назви декількох інших країн;
- орієнтуватися в загальних ознаках населення Землі (планета, країни, народи, люди) та у відмінностях зовнішніх ознак людей (кольори шкіри, волосся, очей; зрості, формі очей), культурі, мові, національності;
- за допомогою дорослого називати декілька спільних та відмінних ознак між представниками різних народів;

- використовувати слова-ознаки прихильного ставлення до людей різної національності (віра, єдність, спільні інтереси, терпимість, миролюбність, інтерес до несхожого) [26].

Для аналізу освітніх програм, побудованих на основі Базового компоненту дошкільної освіти, візьмемо програми «Українське дошкілля» та «Зерно любові». Порівнюючи їх, розглянемо показники компетентностей краєзнавчого характеру за цими програмами. Немає такої програми у переліку чинних програм на 2021-2022 н.р.

Програма «Українське дошкілля» орієнтує на розширення кола уявлень дітей про культуру, традиції українського народу. Підрозділ «Народознавство» включає ознайомлення дітей із сімейними та родинними традиціями, українською оселею, рідним краєм, народним одягом, українською народною іграшкою, календарно-обрядовими святами, звичаями, національною кухнею та народними ремеслами. Такий аспект роботи введений для пізнавального розвитку, збагачення знань дітей про історичні пам'ятки, формування стійкого інтересу до народознавчого матеріалу свого регіону, бажанням пізнати його ближче. Показниками компетентності дітей старшого дошкільного віку відповідно до вищезазначеної програми є:

- уявлення про державу, її символи;
- елементарні уявлення про історію України, її столицю, місто (село), в якому проживає;
- ознайомлена з культурою свого народу та регіону зокрема;
- сформований інтерес до історії свого краю;
- дитина знає імена рідних, поважає родину, родинні обереги, складає родинне дерево [6].

За програмою під назвою «Зерно любові» дитина має отримати наступні показники компетенції:

- знає Божі заповіді;
- старається поводитися відповідно до норм християнської моралі;

- виявляє любов і повагу до батьків, близьких людей, довколишніх, вмiє дiяти справедливо;
- усвiдомлює вiдмiннiсть мiж добром i злом, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх;
- допомагає батькам та iншим членам родини;
- бережно ставиться до природи, предметiв навколишньої дiйсностi;
- знає нацiональнi та культурнi традицiї українського народу;
- використовує фольклорнi жанри (вiншування, колядки, гаївки, щедрiвки, народнi iгри) [48].

На прикладі цих трьох програм можна сказати, що патріотичне виховання дитини реалізується дещо різними засобами. Якщо у програмі «Українське дошкілля» та «Я у Світі» - це ознайомлення з різними місцевостями країни, її природою, символікою, то у програмі «Зерно любові» патріотизм виховується більше за рахунок зрощення моральних якостей людини. Спільним є опір на національні та культурні традиції українців, виховання любові до навколишнього середовища та розуміння дитиною, що вона є частинкою цілого Всесвіту.

Програма «Українське дошкілля» - програма більш поглибленого ознайомлення дітей зі світом українських традицій, культури, звичаїв, мистецтв.

Основна мета запропонованих державних програм з патріотичного виховання спрямована на утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, державної символіки; сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій [49, с. 17].

Слід зазначити, що ще К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський вказували на важливість патріотичного виховання дошкільників, ознайомлення їх з народознавством, яке має ґрунтуватися на красназвочому

принципі, що зазначено авторами книги «Українське народознавство в дошкільному закладі» А. Богуш та Н. Лисенко.

К. Ушинський вважав, що курс вітчизнознавства має бути пристосований до «горизонту кожної місцевості», оскільки дітям властивий, за його висловом «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народились та зросли. Так, побут, звичаї і традиції Закарпаття, Галичини, Поділля, Полісся, Слобожанщини, Наддніпрянщини мають суттєві відмінності. Вони відбивають природу кожної місцевості, умови життя та праці, психологію народу, їхню діалектну мову. Відповідно до принципу регіональності дітей потрібно ознайомити з одягом певної місцевості та його назвами, прийнятими у цьому регіоні. Дітей також слід ознайомити з місцевим рослинним світом.

У педагогічній спадщині С. Русової, зокрема в її праці «Нова школа», також знаходимо поради щодо виховання дітей згідно з регіональним підходом. Вона вважала, що прищепити дитині національні риси можна, лише орієнтуючись на специфіку природи, географічного розташування, клімату, історії рідного краю на певній території.

Разом з тим, дітям подають відомості й про загальноприйняті в країні національні символи, обереги, звичаї, традиції [10].

2.2. Завдання педагога у сфері патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти

Патріотичне виховання є особистісно орієнтованим виховним процесом, спрямованим на набуття дитиною інтегральної якості, що характеризує її позитивне емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, усвідомлення власної причетності до українського етносу та національної культурно-мистецької спадщини, виявляється у пізнавальній і художньо-

творчій діяльності, толерантності по відношенню до культури інших народів. Патріотичне виховання нерозривно пов'язане також з інтернаціональним, моральним, трудовим вихованням. Метою та результатом патріотичного виховання є патріотизм як важлива соціально-моральна якість особистості [33, с.251].

Численні спостереження за організацією освітнього процесу в дошкільних освітніх закладах із питань національно-патріотичного виховання доводять важливість громадянської позиції самого педагога, який безпосередньо керує діяльністю дітей та залучає їх до пізнання нашої країни, виховання любові до неї, гордості за належність до українського народу. Найбільшою помилкою є формальний підхід до розуміння і запровадження змісту патріотичного виховання дошкільників. Дехто з педагогів створює гарні музеї українського мистецтва, однак недостатньо залучає дошкільників до поповнення експонатів, їх розміщення, замало мотивує дітей до їх відвідування, чітко регламентує перебування дітей у часі та обмежує їхню практичну діяльність у музеї. Дехто віддає перевагу таким важливим чинникам, як сприймання і тлумачення Герба, Прапора, Гімну України. Попри актуальність дій тих і тих, треба акцентувати увагу на якісних позиціях національно-патріотичного виховання: любові до рідної землі, гордості за незалежність до українського народу, формування національної свідомості, гідності тощо [21, с. 4-5].

Сформованість патріотичних почуттів педагога є передумовою його готовності до патріотичного виховання дітей. Наставник, який сам не є патріотом, не спроможний здійснювати ефективний процес патріотичного виховання. Отже, педагогу мають бути притаманні любов до Батьківщини, усвідомлення безперечної цінності своєї країни, віра в її майбутнє, спроможність безкорисно радіти досягненням, сприяти становленню й утвердженню її як правової, демократичної, соціальної держави, любов, повага та доброзичливе ставлення до українського народу, досконале володіння державною мовою, ціннісне ставлення до історії та культури

власного народу, готовність до плідної праці на користь рідної землі, турбота про збереження природи країни та її багатств [45, с.19].

Обов'язковою умовою ефективної взаємодії педагога з дітьми, перш за все, має бути наявність навчально-методичного забезпечення, а також готовність вихователя системно та послідовно надавати інформацію краєзнавчого характеру, бути терпимим та гуманним по відношенню до дітей та їх успіхів [35].

Сутність педагогічного процесу полягає в єдності навчання, виховання і розвитку. Саме цим обумовлюються його функції:

- навчальна (формування мотивації, досвіду навчально-пізнавальної та практичної діяльності, засвоєння основ наукових знань, ціннісних орієнтацій особистості);
- виховна (формування моральних, естетичних якостей і ставлень людини);
- розвивальна (формування і розвиток психічних процесів, властивостей і якостей особистості) [37, с.247].

Вихователь, плануючи навчально-виховний процес, повинен якісно спланувати зміст роботи, обрати форми, методи та педагогічні прийоми. Нечітке формулювання завдань щодо ознайомлення дошкільників з українською культурою, формальна їх реалізація призводить до фрагментарних уявлень випускників дитячого садка про культуру свого народу [21, с.5].

Патріотичне виховання в дошкільному закладі тісно взаємопов'язане з моральним, розумовим, екологічним, естетичним, трудовим та фізичним вихованням. Виховання почуття патріотизму в дошкільнят – процес складний і тривалий, що потребує у педагогів особистісного патріотизму та віри. Завданнями педагога є:

- обирання об'єктів, враження від яких доступні дітям. Епізоди повинні привертати увагу дітей, бути яскравими, образними, конкретними,

цікавими, доцільними, неповторними, характерними для певної місцевості (своя природа, свій побут, ремесла, традиції тощо);

- обирання інформації та понять, що здатна засвоїти дитина дошкільного віку (близькість розміщення, частота відвідування, призначення);

- розширення діапазонів об'єктів для старших дошкільнят – це район і місто в цілому, його краєвиди, історичні місця, пам'ятники, символіка міста. Старші дошкільники повинні знати назви міста, своєї вулиці та вулиць міста чи свого мікрорайону, на честь кого вони названі;

- велике значення має приклад дорослих, особливо близьких людей;

- прищеплення дітям важливих понять, зокрема «обов'язок перед Батьківщиною», «Любов до Вітчизни», «фронтний та трудовий подвиг»;

- ознайомлення з іншими містами, столицею, символікою держави;

- показ великого через мале, залежність між діяльністю однієї людини і життям усіх людей [18, с.5].

А. Частнікова у своїй книзі патріотичного виховання «Живи, Україно, живи для краси!» зазначила: «В дошкільні роки діти не усвідомлюють, що таке патріотизм, а їхні патріотичні почуття засновуються лише на інтересі до найближчого оточення, яке вони бачать щодня, вважають рідним і нерозривно пов'язаним із ними. Тому педагоги дошкільних закладів усі зусилля мають спрямувати на:

- формування у дітей ціннісного ставлення до рідного дому, сім'ї, дитячого садка;

- усвідомлення дітьми своєї національної приналежності, виховання почуття гордості з того;

- розвиток інтересу до історії рідної держави, її традицій, видатних людей;

- прищеплення поваги до праці людей, захисників Вітчизни, державної символіки;

- виховання любові до рідної природи, бажання її оберігати;
- формування толерантності, почуття поваги до інших народів, їх традицій;
- виховання почуття відповідальності та гордості за досягнення країни» [44, с.4].

Л. Калуська вважає, що важливим для педагога є закласти в дитину основи здоров'я, забезпечити фізичний, духовний, моральний, естетичний, емоційний та інтелектуальний розвиток особистості дошкільника, а саме:

1. виховати здорову дитину, сформувавши у неї мотивацію на здоровий спосіб життя і безпечну поведінку;
2. закласти моральний фундамент на основі загальнолюдських, моральних, духовних, громадянських, екологічних, естетичних цінностей;
3. розвивати інтелект у процесі різних видів дитячої діяльності (пізнавальної, навчальної, ігрової, трудової), враховуючи ідеї видатних українських педагогів минулого і сучасності, основні засади народної дидактики, передові педагогічні технології;
4. забезпечити розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини та формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу;
5. розвивати творчі задатки і здібності дитини, здатність до самопізнання своїх можливостей [21, с. 5].

Слід зазначити, що виховання патріотичних почуттів має відбуватися на основі моральних цінностей. Виховна мета полягає у розвитку всебічно розвиненої людини, гармонійної, радісної, доброї. Головним завданням батьків і педагогів повинно бути спрямування малюка на шлях «Добра та Добрих вчинків». Необхідно допомогти дитині розмежувати поняття добра і зла, сформувати уявлення щодо цього. Ажде, справжній патріотизм – це побажання «тепла» та «світла» кожній людині, кожному народову та самому собі [7; 19].

Підводячи підсумок, робота з патріотичного виховання поєднує основні напрямки: ознайомлення з природою рідних країв, знайомство з

національними святами та державною символікою; виховання любові до близьких людей, шанобливого ставлення до людей у цілому [8; 17; 27; 32; 43].

Висновки з розділу

Державним стандартом у сфері дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти. Саме ним керуються автори дошкільних програм при написанні посібників та методичних рекомендацій.

Даний стандарт містить в собі наступні освітні напрями: «Особистість дитини»; «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»; «Дитина у природному довкіллі»; «Гра дитини»; «Дитина в соціумі»; «Мовлення дитини»; «Дитина у світі мистецтва».

Базовому компоненту підпорядковано багато програм розвитку дітей. Серед них є: «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Зерно любові», «Скарбниця моралі», «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» тощо.

У даному розділі порівняні між собою програми «Я у Світі», «Українське дошкілля» та «Зерно любові» на предмет патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Зроблено висновок: перші дві програми спрямовані на формування патріотичної свідомості дитини більше за рахунок краснавчого спрямування – ознайомлення дітей з національною та державною символікою, територіальними особливостями країни; історичними пам'ятками архітектури та мистецтва. У той час, як «Зерно любові» впливає на патріотичні почуття за рахунок родинних та християнських цінностей.

Спільними рисами для вищезазначених програм є виховання дошкільників на основі формування в них уявлень про традиції та звичаями

українського народу; про бережливе ставлення до природних ресурсів рідної країни; виховання у дитини відчуття себе частинкою чогось більшого.

К. Ушинський, С. Русова вважали, що патріотичне виховання доцільно проводити засобами краєзнавства. Вони вказували на любов дитини до місць проживання, до рідного міста або селища, до природи певного краю. Так, скажімо, Львівщина значно відрізняється від Дніпровщини: і архітектурною спадщиною, і культурними особливостями, природним світом, ландшафтом тощо. Вивчати краєзнавство слід зі свого рідного, знайомого міста поступово ознайомлюючись з усім іншим.

Педагог, плануючи патріотично-виховну роботу, повинен обирати доступний для сприйняття дитиною матеріал, який до того ж має бути яскравим, цікавим та здатним емоційно вражати. Слід зробити опір на ознайомлення з назвами вулиць, міст чи селищ рідного краю, його пам'ятними місцями, водними ресурсами, тваринним та рослинним світом. Дитина старшого дошкільного віку повинна бути обізнаною у символіці свого міста та своєї держави, повинна називати видатних українських діячів та мати загальне уявлення про історію України.

Патріотичне виховання дітей не можливе без любові до мами, тата, без поважного ставлення до старших, адже від покоління до покоління створюється, засвоюється, накопичується та передається потік духовних цінностей [39].

Тобто, патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку полягає у взаємодії дитини та дорослого (педагога, членів родини). Воно спрямоване на формування у дітей патріотичних почуттів: приналежності до роду, народу, світу [36; 46].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА

3.1. Добір матеріалів для опрацювання патріотичної тематики

Основними принципами українознавчої роботи в дошкільному закладі та родині має бути народність, природовідповідність, наочність, активність, систематичність, послідовність, урахування вікових та індивідуальних особливостей, краєзнавство [31, с. 5].

Виходячи зі змісту книги І. Логвіненка, основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство [30, с.5-6].

До даної кваліфікаційної роботи додається методичний посібник ігор. Він містить конспекти занять, що характеризують міста України. Завдяки цим заняттям діти старшого віку ознайомлюються з рідним краєм, його регіональними частинками та їх територіальним розміщенням; ознайомлюються також з історією, символікою, природою, певними традиціями та культурою українського народу.

Для проведення занять патріотичної тематики засобами краєзнавства знадобляться взірці «іграшкового промислу»: глиняні тарілочки та глечики,

дерев'яні ложечки та керамічні іграшки, вправно розписані петриківськими, опішнянськими та косівськими майстрами.

Так, наприклад, найбільше дерев'яних іграшок виготовляли на Прикарпатті: різноманітні візочки з драбинками, кониками, іграшкові меблі, іграшкові музичні інструменти (сопілки, пищики, тарахкальця, тріскачки тощо). Селище Опішня відоме своїми керамічними іграшками, які відображають реальну природу, народний побут, героїв казок, пісень, творів фантастики.

Гончарі, крім ужиткового посуду, виробляли й «дріб», тобто маленькі іграшкові посудинки: глечики, макітерки, мисочки, горнятка, маснички тощо. Вони перетворювали традиційні форми ужиткового посуду, а розписували їх відповідно до місцевості, де виготовляли (опішнянські, косівські, петриківські тощо) [3, с. 93].

Дошкільнятам буде цікаво дізнатись, що на початку існування людства іграшок не було. Вони з'явилися значно пізніше, коли стадні племена дійшли до рівня цивілізації та досягла кращого рівня розвитку. Однак, це не означає, що малюки первісного суспільства зовсім нічим не грали. У них були іграшки, але у вигляді камінців, паличок, шишок – тобто все те, що могло трапитись на шляху та зацікавити око. Народна ж іграшка – це витвір мистецтва [24; 25]!

Також дітям буде цікаво побачити українські народні вироби, потримати їх у руках, роздивитись та побавитись ними. Обізнаність в «іграшковому промислі» надасть змогу більш яскраво «намалювати картину» українських регіональних відмінностей в художньому мистецтві та промислі.

Для ігор народного спрямування знадобиться український одяг для хлопчиків та дівчат, прикраси.

Традиційний український національний одяг:

- жіночий: сорочка-вишиванка, спідниця, плахта, запаска, жилетка, чоботи, фартух, свитка, кожух, хустка, сукня, коралі, намисто, вінок;

- чоловічий: штани, шаровари, сорочка-вишиванка, корзно (плащ), порти (штани), гачі (штани), жупан, сердак, постолы, чоботи, бриль, люлька, капелюх, свита, жилет, кожух, личаки, ходаки, черес (пояс), кучма (шапка) [9, с.16-17].

Матеріалами до занять підібрані картини (серед яких є й роботи відомих художників); фотографії, що відображають характерні риси того чи іншого регіона; роботи українських майстрів у реальному зображенні.

Тематика картин та фоторобіт краєзнавчого спрямування має бути близька і зрозуміла дітям п'яти-семи років, а також має бути різноплановою і відображати різні сторони буття людини, оскільки діти виявляють пізнавальний інтерес і до природи, і до культури, і до суспільства, і до людини.

Слід зазначити, що стиль картин, як і фотографій, повинен бути доступний для сприйняття дитиною старшого дошкільного віку, це мають бути картини, написані, переважно, у реалістичного стилі (на відміну від символізму, мінімалізму тощо), що забезпечить художнє освоєння нею дійсності згідно з реаліями життя [47, с. 19].

У своїй книзі «Світ у картинах художників» Л. Шелестова зазначає: «В основі знань про світ лежать різні образи. Саме тому цінним джерелом інформації про навколишній світ є живопис. Художники за допомогою фарб створюють образи, відтворюють світ, у якому ми живемо: людей, тварин, дерева, квіти, озера і річки, грім, сніг і дощ. Тобто, твір живопису є текстом, який певним чином і специфічними засобами описує реальність; є ланцюжком між світом, який відображено в них, та реальною дійсністю, яку дитина пізнає» [47, с. 14].

Художнє мистецтво завжди знаходить відгук в емоційній сфері людини: чи то радість, чи здивування, сум, нудьга або ж почуття натхнення, гармонії. Споглядаючи на картину, дитина збагачує свої уявлення власним образним мисленням, адже кожен на одну й ту саму картину дивиться по-своєму і бачить щось своє. Дитина навчається спостерігати, усвідомлювати

свої емоцій та висловлювати думки стосовно побаченого. До того ж, картини допомагають дошкільникам естетично розвиватися, будувати уявлення про навколишній світ – природу, культуру, людину й суспільство загалом [5; 22; 41].

Образотворча діяльність – одне з улюблених занять дітей, оскільки відкриває широкий простір для прояву творчості. Діти люблять малювати усе, що їх оточує: окремі предмети, сцени із навколишнього життя, героїв казок, декоративні візерунки тощо [47, с.25].

Відповідно до цього перед кожним заняттям по регіону, доцільно надавати дитині завдання додому – намалювати разом з батьками символіку певного краю: по-перше, це включає дитину в активне пізнання матеріалу, по-друге, надає змогу більш чіткіше осмислити образи на символів та, по-третє, сприяє кращому запам'ятовуванню елементів гербу.

Державні символи складають уявлення про українську державу, Прапор, Герб, Гімн; про рідний край (село, селище, місто), про рідні місця, рідну мову; розуміння сутності обов'язку перед Батьківщиною, громадської активності, поняття про захист честі й гідності Батьківщини, гордість за свою країну, розуміння моральної суті основних громадянських прав та обов'язків, визначених у державних документах України; національну самосвідомість; шанобливе ставлення до Збройних Сил України, бажання стати до їх лав, розуміння величі українського народу, як основи непорушності держави [50, с.12].

Прилучаючись до краєзнавства, діти тим самим прилучаються до народної мудрості, моральності та духовності. Пізнаючи традиції своєї родини, міста, країни в цілому, вони узагальнюють людський досвід, його ідеали; починають відчувати свою приналежність до української національності та розуміти, що кожен народ має власні культурні особливості, які треба приймати та шанувати [1; 3; 34].

3.2. Планування роботи з патріотичного виховання старших дошкільників

Патріотичне виховання дітей має відбуватися системно та послідовно. З цією метою рекомендуємо організувати роботу з дітьми старшого дошкільного віку упродовж навчально-виховного процесу наступним чином: на першому тижні проводиться заняття краєзнавчого характеру, на другому тижні – вікторина на закріплення пройденого матеріалу та проводиться українська народна гра. Відповідно цієї схеми здійснюється уся подальша робота, яка відображена табл. 3.1 «Планування роботи».

Таблиця 3.1

Планування роботи

Зміст роботи:	Мета:	Матеріали:
1. «Центральна Україна: Київська область» (II половина вересня)		
Заняття (III тиждень)	Закріпити знання про те, що діти живуть в Україні, серце якої знаходиться в місті Київ; учити дітей розрізняти на карті рідної країни Київську область; інформувати дітей про особливості символіки даного регіону; розказати про такі визначні місця Києва, як Андріївський узвіз та Києво-Печерська лавра; познайомити з містом-	Лялька Катруся в національному вбранні, зображення Гербу Київської області, зображення місць Андріївського узвозу та Києво-Печерської лаври, репродукція картини Юрія Микитина «Чернобыльская богоматерь», дитячі малюнки символіки області, регіональна карта України.

	<p>привидом області: Прип'яттю; пробуджувати емоційний відгук на різного виду інформацію; розвивати пізнавальну активність, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення; виховувати почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідної мови, а також виховувати повагу до українських земель та природи [21; 23; 30].</p>	
<p>Вікторина (IV тиждень)</p>	<p>Закріплення пройдених знань</p>	<p>Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців</p>
<p>Українська народна гра «Калина» (IV тиждень)</p>	<p>Виховання патріотичних почуттів шляхом знайомства дітей з українською народною хороводною грою, а також використання в ній національного одягу; стимулювання розуміння належності до культури предків, їх звичаїв, розваг; розвиток орієнтації у просторі та уваги, ввічливого поводження один</p>	<p>Вишиванки для дітей</p>

	з одним.	
<p>2. Центральна Україна: Дніпропетровська область (I половина жовтня)</p>		
<p>Заняття (I тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про те, що Україна – наша Батьківщина, а місто Дніпро – наша мала Батьківщина (місце, де ми народилися); учити дітей розрізняти на карті рідної країни Дніпропетровську область; інформувати дітей про особливості символіки даного регіону; познайомити з деякими назвами міст та селищ Дніпропетровської області; розвивати пізнавальну активність, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення; виховувати почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідної мови, культури, почуття захоплення народними майстрами (петриківським розписом), а також виховувати повагу до українських земель та</p>	<p>Лялька Катруся в національному вбранні, зображення Гербу Дніпропетровської області, зображення міста Дніпра, а також зображення полів кукурудзи, соняшника та пшениці, дерев'яні вироби народних майстрів, оздоблені петриківським розписом, дитячі малюнки символіки області, регіональна карта України.</p>

	природи [21; 23; 30].	
Вікторина (II тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра «Чий віночок кращий?» (II тиждень)	Виховання патріотичних почуттів шляхом знайомства дітей з народною рухливою грою, використання у ній національного одягу та українських пісень; розвиток відчуття ритму під час танців та естетичного задоволення; викликати інтерес до розваг наших предків; викликати захоплення патріотичними заняттями, що проводяться у садочку.	Вишиванки для дітей, віночки зі зстрічками для дівчат, музика у виконанні українських співаків
3. Центральна Україна: Кіровоградська область та Полтавська (II половина жовтня)		
Заняття (III тиждень)	Продовжувати закріплювати знання про те, що Україна – велика країна, що складається з різних частинок, частинок- областей, котрі відрізняються одна від одної своїм місцем розташування,	Лялька Катруся в національному вбранні, зображення символіки Кіровоградської області, зображення зображення полів кукурудзи, соняшника та пшениці, а також отари овець, зображення місць

	<p>ландшафом, розмірами тощо; учити дітей розрізняти на карті рідної країни Кіровоградську та Полтавську області; інформувати дітей про особливості символіки даноних регіонів; розвивати мовлення, стимулюючи давати відповіді на запитання; виховувати почуття прекрасного, викликати емоційний відгук на оздоблення речей опішнянським розписом, пробуджувати захоплення працею народних майстрів; виховувати почуття патріотизму, любові до рідної мови, культури, а також виховувати повагу та турботу до природи рідного краю [21; 23; 30].</p>	<p>даного регіону: монумент Янголу-хранителю та Володимирської церкви; опішнянські глечики, дитячі малюнки символіки областей, регіональна карта України.</p>
<p>Вікторина (IV тиждень)</p>	<p>Закріплення пройдених знань</p>	<p>Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців</p>
<p>Українська народна гра «Дідусь»</p>	<p>Продовжувати знайомити дітей з українськими народними іграми,</p>	<p>Вишиванки для дітей, намисто для дівчат</p>

<p>Макар» (IV тиждень)</p>	<p>викликати повагу та цікавість до традицій прадідів; отримувати задоволення від проведених ігор; прищеплювати бажання дотримуватись правил поведінки та шанобливого ставлення один до одного.</p>	
<p>4. Центральна Україна: Черкаська та Вінницька області (I половина листопада)</p>		
<p>Заняття (I тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про те, що Україна – велика країна, що складається з різних частинок-областей; учить дітей розрізняти на карті країни Черкаську та Вінницьку області; інформувати дітей про особливості символіки даноних регіонів; продовжувати знайомити дітей з видатними українськими діячами: Тарасом Григоровичем Шевченко та Богданом Хмельницьким; виховувати почуття патріотизму, любові до неньки України та її</p>	<p>Лялька Катруся в національному вбранні, зображення Гербу Черкаської та Вінницької областей зображення пам'ятників Богдану Хмельницькому на Замковій горі в Чигирині Черкаської області та Могили Тараса Григоровича Шевченка на Тарасовій горі у Каневі Черкаської області, ілюстрація села Буша Вінницької області, дитячі малюнки символіки областей, регіональна карта України.</p>

	історії [21; 23; 30].	
Вікторина (II тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра «Ворота» (II тиждень)	Виховувати повагу до українського народного вбрання, мови, культури; викликати позитивний емоційний відгук на цікаву рухову гру; прищеплювати почуття ввічливості одне до одного.	Вишиванки для дітей, червоні спідниці, намисто й віночки для дівчат, шаравари – для хлопців
5. Східна Україна: Харківська, Луганська та Донецька області (II половина листопада)		
Заняття (III тиждень)	Продовжувати закріплювати знання про територіальну велич країни; учити дітей розрізняти на карті країни Харківську, Луганську та Донецьку області, знаходити та називати сусідів даних областей; розглянути символіку регіонів; розвивати мовлення, шляхом опису дітьми гербів Харківщини, Донеччини та Луганщини, заохочувати їх давати відповіді на	Лялька Катруся в національному вбранні, зображення символіки областей Харківської, Луганської та Донецької, зображення соляної пшахти Солендера у Донбасі та санаторію у соляній печері, малюнки дітей стосовно символіки областей, регіональна карта, кольорові олівці

	<p>запитання, спонукати викладати підготовлений вдома матеріал;</p> <p>стимулювати активність на занятті, увагу та пам'ять, використовуючи графічні зображення історій;</p> <p>викликати інтерес до унікальності кожного регіону; показати красу та особливість країни у різних її частинах; виховувати почуття патріотизму й національної гідності [21; 23; 30].</p>	
Вікторина (IV тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра «Панас» (IV тиждень)	<p>Познайомити з новою українською народною руховою грою; розвиток координації рухів та рієнтування у просторі за рахунок звуків; виховувати любов до української мови та бажання нею говорити.</p>	Вишиванки для дітей, хустинка
<p>6. Південна Україна: Запорізька та Херсонська області (I половина грудня)</p>		

<p>Заняття (І тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про те, що Україна багата на області, котрі відрізняються одна від одної своїм місцем розташування, ландшафтом, розмірами тощо; учити дітей розрізняти на карті країни Запорізьку та Херсонську області, а також називати їх обласних сусідів; інформувати дітей про особливості символіки даних регіонів; розвивати, увагу, пам'ять, мислення; виховувати почуття патріотизму, національної гордості, викликати емоційний відгук на пам'ятки історичної культури, визначні місця [21; 23; 30].</p>	<p>Лялька Катруся в національному вбранні, зображення гербів Запорізької області та Херсонської, зображення пам'ятникам Григорію Потьомкіну, пам'ятник першому побудованому кораблеві Чорноморського флоту, а також ілюстрація острова Хортиця дитячі малюнки символіки областей, також регіональна карта України.</p>
<p>Вікторина (ІІ тиждень)</p>	<p>Закріплення пройдених знань</p>	<p>Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців</p>
<p>Українська народна гра «Квочка» (ІІ тиждень)</p>	<p>Ознайомити дітей з новою грою, новими словами в ній: «горщик», «окріпчик», «випарювати», «ломаччя», «хворост», «вила», «рочачі», «мисник»; викликати</p>	<p>Вишиванки для дітей, ілюстрації до понять: «горщик», «окріпчик», «випарювати», «ломаччя», «хворост», «вила», «рочачі», «мисник»</p>

	<p>інтерес до гри бажання дізнаватися про інші українські народні ігри; розвивати орієнтування у просторі, а також пам'ять, кмітливість та увагу виховувати любов до національного вбрання, мови, звичаїв та культури.</p>	
<p>7. Південна Україна: Миколаївська та Одеська області (II половина січня)</p>		
<p>Заняття (III тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про те, що Україна – велика країна, що Миколаївська та Одеська області відносяться до Південної її частини; учити дітей розрізняти на карті ці дві області; інформувати дітей про особливості символіки даних регіонів; збагатити знання Чорне море, про великі міста-порти України; розвивати спостережливість, увагу, пам'ять, мислення; виховувати почуття патріотизму, національної гордості за історію рідної</p>	<p>Лялька Катруся в національному вбранні, зображення символіки Миколаївської та Одеської областей, репродукція картини Івана Айвазовського «Бухта в Одесі, Чорне море», ілюстрації «Одеса: Потьомкінські сходи», та «Миколаїв: дитяче містечко «Казка», дитячі малюнки символіки областей, а також регіональна карта України.</p>

	країни, а також виховувати повагу до українських земель та бажання подорожувати ними [21; 23; 30].	
Вікторина (IV тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра хороводна гра «Калина» (IV тиждень)	Виховання патріотичних почуттів шляхом знайомства дітей з українською народною хороводною грою, а також використання в ній національного одягу; стимулювання розуміння належності до культури предків, їх звичаїв, розваг; розвиток орієнтації у просторі та уваги, ввічливого поводження один з одним.	Вишиванки для дітей
8. Західна Україна: Рівенська, Хмельницька та Тернопільська області (I половина лютого)		
Заняття (I тиждень)	Продовжувати закріплювати знання про області України, які займають на мапі своє місце, мають свою природу, ландшафт, унікальну історію; учити дітей	Лялька Катруся в національному вбранні, зображення символіки Рівенської, Хмельницької, та Тернопільської областей, зображення місць визначних

	<p>розрізняти на карті країни Рівенську, Хмельницьку та Тернопільську області; розібрати символіку даних регіонів; ознайомити дітей з архітектурною спадщиною областей; спонукати до мандрівок неньою Україною; розвивати спостережливість, увагу, мовлення та мислення; виховувати почуття національної гордості та гідності, любові до українських земель[21; 23; 30].</p>	<p>пам'ятних місць області: Тараканівський форт на Рівенщині, Кам'янець-Подільська фортеця на Хмельниччині та Тернопільський замок, дитячі малюнки символіки областей, а також регіональна карта України.</p>
<p>Вікторина (II тиждень)</p>	<p>Закріплення пройдених знань</p>	<p>Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців</p>
<p>Українська народна гра «Сірий вовка» (II тиждень)</p>	<p>Розвиток кмітливості, швидкості, розвиток орієнтування у просторі; виховання патріотичних почуттів на основі традиційного одягу та розваги; виховування шанобливого ставлення до України, її культури, традицій, звичаїв, людей</p>	<p>Вишиванки для дітей, іграшкова голова вовка</p>

	загалом.	
<p>9. Західна Україна: Чернівецька та Закарпатська області (І І половина лютого)</p>		
<p>Заняття (ІІІ тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про велич країни, яку складають її регіони, що славляться своєю історією, культурою, красою природи; учити дітей розрізняти на карті країни Чернівецьку та Закарпатську області; інформувати дітей про особливості символіки даноних регіонів; розвивати мовлення, а також допитливість, цікавість, бажання відвідувати міста України; виховувати чуття патріотизму, національної гордості, любові до рідної мови, культури, земель України; виховувати бажання бережливого ставлення до навколишнього середовища [21; 23; 30].</p>	<p>Катруся в національному вбранні, зображення символіки Чернівецької області та Закарпатської, зображення місць Чернівців: «П'яна церква» та Закарпаття: «Скелі закоханих» (додаток Б, рис. Б.26) і Нарцисова долина, малюнки дітей із символікою областей, а також регіональна карта України.</p>
<p>Вікторина (ІV тиждень)</p>	<p>Закріплення пройдених знань</p>	<p>Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців</p>

<p>Українська народна гра «Подояночка» (IV тиждень)</p>	<p>виховання патріотичних почуттів шляхом знайомства дітей з новими українськими народними іграми, а також за рахунок використання в ній національного одягу; стимулювати почуття причетності до культури країни, її звичаїв та традицій; розвивати пам'ять, уважність, шанобливе ставлення один до одного</p>	<p>Вишиванки для дітей</p>
<p>10. Західна Україна: Івано-Франківська, Львівська та Волинська області (I половина березня)</p>		
<p>Заняття (I тиждень)</p>	<p>Продовжувати закріплювати знання про поняття «Батьківщина» й «мала Батківщина»; збагачувати знання дітей новою інформацією про такі області України, як Івано-Франківська, Львівська та Волинська; продовжувати навчати висловлювати свою думку, описувати символіку даних регіонів; розвивати вміння уважно слухати вихователя та однолітків, виховувати повагу до краси</p>	<p>Ляльки Катруся й Василько в національному вбранні, зображення символіки Івано-Франківської, Львівської та Волинської областей, зображення села Дземброня на Івано-Франківщині, Львівської майстерні шоколаду, львівські велодоріжки, ілюстрації місьць Волинської області - місто Луцьк, Озеро Світязь, малюнки дітей із зображенням гербів областей, а також</p>

	українських земель, до їх історії, культурної спадщини»; пробуджувати почуття патріотизму та національної гордості; шанувати рідну мову, свій народ [21; 23; 30].	регіональна карта України.
Вікторина (II тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра (II тиждень)	Познайомити з новою українською народною руховою грою; розвиток координації рухів та рієнтування у просторі за рахунок звуків; виховувати любов до української мови та бажання нею говорити.	Вишиванки для дітей, хустинка
11. Північна Україна: Сумська, Чернігівська та Житомирська області (II половина березня)		
Заняття (III тиждень)	Закріплювати знання регіонів України, вказувати сусідів Сумської, Чернігівської та Житомирської областей; учити розрізняти на карті області теми; вирізняти символіку даноних регіонів;	Лялька Катруся в національному вбранні, зображення гербів Сумської, Чернігівської та Житомирської областей, зображення місць визначних місць кожного регіону: Сумська альтанка,

	розвивати пізнавальну активність, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення та мовлення; сприяти виникненню відчуттю захоплення українськими краєвидами; виховувати почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідної мови [21; 23; 30].	СвятоВоскресенський кафедральний собор на Сумщині, дитячі малюнки символіки областей, а також регіональна карта України.
Вікторина (IV тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки, подарунки для переможців
Українська народна гра «Ворота» (IV тиждень)	Виховувати повагу до українського народного вбрання, мови, культури; викликати позитивний емоційний відгук на цікаву рухову гру; прищеплювати почуття ввічливості одне до одного.	Вишиванки для дітей, червоні спідниці, намисто й віночки для дівчат, шаравари – для хлопців
Підсумкова вікторина із руховою грою (I половина квітня)		
Вікторина (I тиждень)	Закріплення пройдених знань	Регіональна карта України, символіка областей, запитальник, фішки,

		подарунки для переможців
Українська народна гра (IV тиждень)	Українська народна гра за вибором дітей	Вишиванки для дітей, атрибути відповідно гри

Відповідно до вищезазначеної таблиці, а також згідно з методичним посібником ігор, що додається до кваліфікаційної роботи, виховання патріотичних почуттів дітей формуються за допомогою краєзнавчих занять, ігор-вікторин та українських народних ігор.

Теми занять побудовані за регіональним принципом, їх мета полягає у набутті нових уявлень про рідну країну та закріпленню знань, що вже маютьсся.

У посібникові розміщено запитальник до вікторин, де до кожної теми сформовані запитання у вигляді гри змагального характеру. У кінці вікторини – визначення переможців та їх нагородження, після чого передбачається проведення української народної гри.

Також посібник містить «Скарбничку ігор на кожен день», за допомогою якої вихователь у будь-який час матиме змогу скористатися наведеними іграми патріотичного спрямування.

Висновки з розділу

Патріотичне виховання дітей, як і будь-яке інше, вимагає від вихователя послідовного та систематичного викладання матеріалу. Лише чітко сформувавши мету та поставивши перед собою певні завдання, спланувавши свої дії, підбравши засоби та інструменти педагогічного впливу, вихователь матиме змогу якісно впливати на свідомість дітей, на їх почуття та емоції.

У даному розділі надано рекомендації стосовно добору матеріалів для опрацювання патріотичної тематики:

- ілюстрації, що зображують архітектурні пам'ятки, історичні міста, видатні місця країни мають відповідати віковим особливостям дитини; бути доступними до сприйняття та сюжетними (сюжет викликає зацікавленість та емоційний відгук); бути здебільшого реалістичним й природними;

- іграшки, предмети побутово-декоративного мистецтва доцільно мати у реальному вигляді, як взірець роботи українських майстрів: іграшкові скриньки, свистунці, коники, півники; а також глиняний та дерев'яний посуд; керамічні вироби – оздоблені розписом та художніми прикрасами;

- український національний одяг: для хлопчиків – шаровари, сорочка-вишиванка, черес (пояс) та бриль; для дівчаток – сорочка-вишиванка, червана спідниця, фартух, із прикрас – намисто та віночок);

- зображення дитиною регіональної символіки різних областей за допомогою різнокольорових олівців чи фарб: оскільки мистецтво «включає» в інтенсивне пізнання світу, рекомендовано перед заняттями з патріотичного виховання, давати дітям завдання додому – підготувати малюнки із зображенням гербу певного регіону. Художня праця допомагає дошкільнику краще запам'ятати образи та елементи, що зображені на символах України;

- карта України із зображенням її регіональних меж. Для патріотичного виховання дітей у дошкільному закладі освіти у народному куточку повинна розміщуватись карта України. Її зображення має приваблювати дитину, бути кольоровою та яскравою, викликати інтерес та зацікавленість у розгляданні. Крім того, у межах даної роботи, вихователю треба мати роздруковку карти країни з різнокольоровими кордонами для вирізування областей України та подальшого їх складання дітьми.

Також у даному розділі представлено планування роботи з патріотичного виховання старших дошкільників, де визначено зміст роботи, її мету, матеріали та строки проведення. До даної роботи додається Посібник

ігор, де можна знайти ігри-вікторини разом із заняттями до них, народні рухові ігри та ігри на кожен день.

Після кожного заняття має відбутися гра-вікторина. Вона допоможе дітям закріпити пройдений на минулому занятті матеріал. У цей день хлопці та дівчата вдягаються у національне вбрання, завзято відповідають на поставлені вихователем запитання та у кінці вікторини, після визначення переможців, грають у народну гру.

Крім того, для додаткового впливу патріотичного виховання дітей вихователь може використовувати у практиці ігри із «Скарбнички ігор на кожен день».

ВИСНОВКИ

У роботі представлено методичні рекомендації стосовно патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства з використанням ігор: надані поради щодо якісного добору матеріалів для опрацювання патріотичної тематики та здійснено планування педагогічної діяльності з вищезначеного напрямку.

В результаті роботи ми можемо зробити наступні висновки:

1. На основі вивчення наукових джерел з'ясовано поняття патріотичного виховання та визначено проблему його формування.

Встановлено, що найсприятливішим періодом впливу на патріотичну свідомість та самосвідомість дитини є її дошкільні роки. На прикінці старшого дошкільного віку дитина має бути обізнаною з містом або селищем, де проживає, з країною, її географічним розташуванням, тваринним та рослинним світом, символікою держави; також має називати імена видатних українських діячів та пам'ятних місць.

2. В ході опрацювання літературних видань, виявлено, що ігрова діяльність дитини має велике значення у розвитку фізичних, психічних та інтелектуальних якостей особистості. Гра є невичерпним джерелом пізнання світу.

Дидактичні ігри розвивають розум дошкільника: логічне та аналітичне мислення, пам'ять, спостережливість, увагу. Рухливі ігри покликані розвивати кмітливість, вправність, саморегулювання (необхідність дотримуватись загальних правил, бути терплячим та самостійним). Народні ігри – особливий вид ігор, що бентежить уяву, викликає інтерес до пізнання української культури та традицій.

3. Проаналізовано державні програми розвитку дошкільника та розглянуто передовий досвід педагогів-вихователів з проблеми змісту патріотичного виховання старших дошкільників.

У роботі зазначено, що державним стандартом дошкільної освіти є «Базовий компонент дошкільної освіти», який відзеркалює життєві компетентності вихованців. Згідно цього стандарту побудовані такі програми розвитку дитини, як «Я у світі», «Українське дошкілля», «Зерно любові», які було проаналізовано на предмет патріотичного виховання старших дошкільників: зроблено висновок, що не зважаючи на відмінність засобів впливу, спільним є виховання почуття любові та шани родини, країни, свого народу й інших.

4. З'ясовано основні завдання педагога у сфері патріотичного виховання дошкільників: виховання у дошкільників ціннісного відношення до членів родини, домівки, дитячого садка; формування почуття приналежності до українського народу; розвиток інтересу до історії України, її традицій, звичаїв, культурних особливостей тощо; прищеплення шанобливого ставлення до людей праці, захисників Батьківщини, державних атрибутів; виховання любові до природи, прагнення її захищати та підтримувати у належному стані; виховання почуття гордості та відповідальності за досягнення країни».

5. В результаті роботи були надані поради стосовно добору матеріалів для опрацювання патріотичної тематики. Ілюстраційні зображення мають бути яскравими, цікавими та зрозумілими дитині; іграшки та предмети побутово-декоративного мистецтва важливо мати у вигляді реальних взірців роботи українських майстрів, оскільки дитина матиме змогу потримати предмет у руках, роздивитись його оформлення, оздоблення та надихнутись цими рукотворними виробами; український національний одяг також має бути справжнім та вдягатися на дитину; карта України повинна бути привабливою кольоровою та яскравою, викликати інтерес та зацікавленість у її розгляданні.

6. Було сплановано роботу з патріотичного виховання старших дошкільників засобами краєзнавства з використанням ігор. Зміст роботи полягає у проведенні занять та проведенні ігор. Після кожного краєзнавчого

заняття вихователь закріплює набуті дитиною знання добіркою ігор: іграми-вікторинами та іграми народного спрямування;

7. У результаті роботи було укладено методичний посібник ігор, спрямований на патріотичне виховання дошкільників засобами краєзнавства.

Надані нами рекомендації стосовно патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку спрямовані на ефективне проведення роботи краєзнавчого характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байер О. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд.: О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. Керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.
2. Балушок В.Г. Юнацькі ініціації слов'ян. Школа сили й мужності// Традиції фізичної культури в Україні: Зб. наук. статей/ За заг.ред. С.В. Кириленко, В.А. Старкова, А.А. Цьося. Київ: ІЗМНБ, 1997. С.27-31
3. Березнюк О.С. Чинники етнопедагогіки: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 205с.
4. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді/ І. Бех, К.Чорна// Методист (Шкільний світ). 2014. №11. С.11-25
5. Белкіна Е.В. Естетичне виховання дітей шестирічного віку засобами образотворчого мистецтва (на матеріалі живопису): дис. ... канд.пед.аук: 13.00.01. Київ, 1996. 24 с.
6. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»/ О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. 256 с.
7. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти/ А.Богуш// Дошкільне виховання. – 2014. - №11. – С.4-7
8. Богуш А.М. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. прогр. та календарно-темат. план / А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок [та ін.]. – Київ: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. 164 с.
9. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів/За ред. А.М. Богуш. Запоріжжя: ЛПС. Лтд, 2001. 84 с.

10. Богуш А.М., Н.В. Лисенко Українське народознавство в дошкільному закладі. Запоріжжя: ЛПС. Лтд, 2001. 359 с.
11. Волкова Н.П. Педагогіка: навч.посіб. Вид.2-е, перероб., доп. Київ: 2007. 616 с.
12. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис/ Олекса Воропай. Київ: Оберіг, 1991. 900 с.
13. Деделюк Н.А., Цось А.В Традиції фізичного виховання в Київській Русі. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. 192 с.
14. Дзига А. Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги/ Композиція П.Г. Черемського; уклад.: В.І. Семеренський, П.Г.Черемський. Харків: Друк, 1999. С.7
15. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навчальний посібник/Т.В. Дудкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
16. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія/Т.В. Дудкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
17. Євтушина Л. «У рідному краї і серце співає... Українознавство як основа національного виховання дошкільників»/ Л.І. Євтушина. Харків: Вид.група «Основа», 2017. 80 с.
18. Євтушина Л. Земля, де народились і ростемо... Українознавство як основа національного виховання дошкільників. Старша група/ Л.І. Євтушина. Харків: Вид.група «Основа», 2018. 79 с.
19. Калуська Абетка чесноти української дитини: практико-орієнтований збірник методичних матеріалів/ Автор. упор. Л.В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2008
20. Калуська Л.В.Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник»/ Л.В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
21. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку/

- О.М. Каплуновська, І.І. Кичата, Ю.М. Пацель; за наук.ред. О.Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72с.
22. Кириченко Н.Т. Сюжетне малювання в дитячому садку. Київ: Рад.шк., 1986. 112 с.
  23. Кисіль Н.В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого віку/Н.В. Кисіль. Харків: Вид.група «Основа», 2016. 221 с.
  24. Кільова Г. Народна іграшка як засіб виховання дітей/ Рідна школа: наук.-пед.журнал. 2010. № 6. С.59-63
  25. Коваленко Т. Українська народна іграшка// Мистецтво та освіта. 2003. № 4. С.44-49
  26. Кононко О. Я у Світі: програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Анішук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
  27. Кривоніс М.Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 192 с.
  28. Кудикіна Н.В. Традиційні українські народні ігри// Українська родина: науково-методичний посібник. Київ: КМПУВ ім. Б.Грінченка, 1998. – С.1004-1011.
  29. Лисенко М. Українська етнопедагогіка: історичний контекст: навчально-методичний посібник, за ред.проф. М.Лисенка, Івано-Франківськ, 2005. 186 с.
  30. Логвіненко І.І. Патріотичне виховання в ДНЗ/ Логвіненко І.І. , О.С. Тарасова, О.О. Христич, Л.А. Швайка. Харків: Вид.група «Основа», – 2016. 463 с.
  31. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: Методичний посібник для дошкільних закладів. Львів: Оріяна-Нова, 2008. 208 с.

32. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» / Л. В. Лохвицька. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
33. Матвієнко С. Соціально-моральне виховання: дослідно-технологічні аспекти: навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спец. / укл.: О.Л.Кононко, С.І. Матвієнко, Н.П. Пихтіна; за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. с.249-310.
34. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
35. Піроженко Т. Методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» / Т.О. Піроженко, О.Ю. Хартман, К.В. Палієнко, М.В. Павленко. Київ: Алатон, 2016. 112 с.
36. Покроєва Л. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку: методичний посібник/за загальною редакцією Л.Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2015. 472 с.
37. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академвидав», 2006. 456 с.
38. Приступа Є. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика/ Приступа Є. Дрогобич: ТзОВ Вимір. 1999. – 449 с.
39. Саврій Ю. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до формування основ етнокультури у дітей старшого дошкільного віку: дис. ... док. пед. наук: 011 Умань, 2020. 266 с
40. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – Київ: ІЗМН, 1997.232 с.
41. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі.

- Підручник/За ред. Г.В. Сухорукової. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 376 с.
42. Фоменко Е.В. Формування національної самосвідомості дітей/ Е.В. Фоменко. Харків: Вид.група «Основа», 2009. 121 с.
  43. Частнікова А.Г. «Я кращої в світі країни не знаю... Національно-патріотичне виховання в ДНЗ. Середній вік»/ А.Г. Частнікова. Харків: Вид.група «Основа», 2016. 104 с.
  44. Частнікова А.Г. Живи, Україно, живи для краси! Національно-патріотичне виховання в ДНЗ. Старший вік./А.Г. Частнікова. Харків: Вид.група «Основа», 2016. 102 с.
  45. Чиренко Н. Виховні заходи: національно-патріотичне виховання/упоряд. Н. Чиренко. – Київ: «Вид.група «Шк. світ», 2015. 192
  46. Шайхутдінова Н. Інноваційні підходи до комплексного використання національного виховання/ Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2001. № 1. С.1-2
  47. Шелестова Л. Світ у картинах художників: методичний посібник до альбому розвивальних завдань для дітей 5-7 років/за ред. Л.В. Шелестова. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 194 с.
  48. Шиян О. «Зерно любові». Програма духовно-морального виховання дітей/ О.Шиян, О.Франкевич, Н.Патуляк, Г.Іванців та ін. Львів: ДНЗ Львівське ВПУ ІКТ, 2018. 61 с.
  49. Шкрєбтієнко Л.П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2019. 298 с.
  50. Яцюк М.В. Формування патріотичних почуттів дошкільників/ Методичний посібник/ М.В. Яцюк. Вінниця: ВОПОПП, 2015. 34с.